

Türkiye'de Din ve Diyanet

Haziran 21, 2010

Din, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren toplumların en temel kurumlarından birini teşkil etmiştir. Toplumsal yapının önemli bir unsuru olan din, tarihsel süreç içinde –gücü ya da etkinliği değişmiş olsa da- ekonomi, siyaset, hukuk, ahlak ve kültür gibi alanlarla karşılıklı ilişki içinde olmuştur. Din tarih boyunca bireysel veya toplumsal kimliklerin oluşmasını da etkilemiştir.[1]

Din ve devlet toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumların başında gelir. Her iki kurum da toplumsal örgütlenme içinde birbiriyle ilişki içinde olan kurumlardır. Ancak tarih boyunca bu iki kurumun birbiriyle olan ilişkileri de tartışma konusu olmuştur. Birçok toplumda din-devlet mücadelesi yaşanmıştır. Bu mücadeleler sonucunda kimi zaman savaşlar olmuş, birçok insan bu savaşlarda ölmüş, çok kanlar dökülmüştür. Din, devleti hâkimiyeti altına alıp, devletin dini kurallara göre yönetilmesi için mücadele vermiş, devlet ise dini hâkimiyeti altına alarak devletin prensiplerine göre dine yön vermek istemiştir. Tarih boyunca bunun ikisinin de hâkim olduğu dönemler, toplumlar ve yönetim biçimleri oluşmuştur ve bu mücadeleden kimi zaman devlet kimi zaman da din hâkim olarak ayrılmıştır.

Tarihte yaşanan din-devlet ilişkilerinin sonucunda şu ilişki türleri karşımıza çıkmıştır:

- A. Dine bağlı devlet
- B. Devlete bağlı din
- C. Din ve devletin birbirinden ayrı olması
- D. Konkordato

A. Dine bağlı devlet (Teokrazi) : Bu ilişki biçiminde toplumsal alanda belirleyici olan otorite ve meşruiyet kaynağı dindir. Devlet dinî kurallara göre yönetilir. Din adamlarının toplumda ve devlet yönetiminde etkinliği vardır. Din, toplumsal alanların hepsinde etkin bir denetleme gücüne sahiptir.

B. Devlete bağlı din (Bizantinizm) : Bu ilişki türü devletin din üzerinde baskın olduğu bir yönetim sistemini ifade eder. Siyasi otorite tüm toplumsal kurumlar ve din üzerinde etkindir. Din, siyasi otoritenin emrindedir. Din, devletin hedef ve fonksiyonları çerçevesinde işlev görür. Din ve din adamları, devlet adamlarının emrindedir. Bu tür bir yapıda devlet belirli bir dinden yana tavır koyar ve onu resmi dini kabul eder.

C. Din ve devletin birbirinden ayrı olması (Laiklik) : Bu tür bir sistem içinde devlet ve din birbirinden bağımsızdır. Devlet dine bağlı olmadığı gibi din de devlete bağlı değildir. Yasama ve meşruiyet kaynağı olarak din alınmaz. Laiklik adı verilen ve yakınçağ Avrupa tarihindeki tartışmaların ürünü olan laiklik, resmi bir devlet dinine yer vermediği gibi dinin devlet yönetimine yön vermesini de dışarıda bırakır. Bu aynı zamanda devletin siyaset, ekonomi ve hukuk alanlarında din yerine seküler aklı egemen kılması demektir.

D. Konkordato: Bu ilişki türüne göre devlet yöneticileri ile toplumdaki din temsilcileri arasında bir anlaşma yapılır. Ülkedeki din-devlet ilişkileri bu anlaşma ilkelerine göre düzenlenir. Konkordato kavramı daha çok 11. asırdan sonraki kilise-devlet ilişkilerini karşılıklı olarak düzenleyen anlaşmalar için kullanılır.[2]

İslam'ın din-devlet ilişkilerini anlamak için İslam dininin bazı temel özelliklerini ifade etmenin lüzumu vardır. Bunları ifade ettikten sonra İslam tarihindeki din-devlet ilişkilerine ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumuna değinmek istiyoruz.

İslam, tüm Müslümanları hayatın her alanında Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir şekilde yaşamaya davet eder. İslam bireysel alanda olduğu gibi toplumsal alanda da bu doğrultuda hükümler koymuştur. İslam'ın devlet konusunda başvurulacak temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim, belirli bir devlet şeklini insanlara tavsiye etmemiştir. Kur'an'da adı geçen yöneticilerin daha çok ahlaki ve dini davranışlarına gönderme yapılarak güzel davranışları övülmekte, zulüm ve haksızlıkları ise yerilmektedir. Kuran'ın tebliğcisi ve açıklayıcısı olan Hz. Peygamber aynı zamanda siyasi bir liderdir. Onun siyasi bir kişilik olarak dinî ve dünyevî olanı şahsında birleştirmesi pek çok farklı yorumlara neden olmuştur. Ancak Hz. Peygamberin bir lider olarak toplumla ilişkilerinde beyat adı verilen

sözleşmeyi esas alması, istişareyi (şura) sürekli aktif tutması ve diğer din mensuplarıyla anlaşma temelinde toplum örgütlenmesini gerçekleştirmesi onun yönetiminin dünyevi boyutunu göstermesi açısından ilginç örneklerdir.[3] Hz. Peygamberin yönetiminde İslam'ın olduğu kadar o dönemin tarihi, coğrafi ve toplumsal-siyasal şartlarının da etkili olduğu bir gerçektir.[4]

İslam din-devlet ilişkilerine dair belli bir model önermediği için Hz. Peygamber dönemi sonrasında bu ilişkilerde çeşitlilik gözlemlenmiştir. İslam âlimlerinin genel kabulü siyasi ve dini işlerin halifenin şahsında birleştiği hususudur. Müslüman toplumlarda devlet başkanı olarak tanımlanan halife Hz. Peygamber'den sonra onun yerine Müslümanların dünyevi işlerini düzene koymak ve dini işlerini uygulamakla görevli dinî-siyasi bir şahsiyet olarak görülmüştür.[5] Bu sıfatıyla devlet başkanları -özellikle dört halife döneminde- hem siyasi işleri yürütmüş hem de toplumun dinî lideri konumunda olmuştur. Hz. Peygamber ve dört halife dönemlerinde siyasi ve dini otorite tek elde toplanmıştır. Emevilerle birlikte ise din-devlet ilişkilerinin uygulana gelen şeklini değiştirecek bir değişim olmuş ve halifelik saltanata dönüşmüş ve güçlünün egemenliği ilkesi etkinlik kazanmaya başlamıştır.[6] Hilafetten saltanata geçişle birlikte çoğu zaman ehil olmayan kişiler işbaşına gelmiş ve bu durum toplum içinde sorunlara yol açmıştır.

Abbasi döneminde de halifenin dini ve siyasi otorite oluşu devam etmiştir. Ancak bu dönem dini ve siyasi işlerin uygulanması için yetkili kişilerin atanmasının kurumsal ve sistemli yapıya dönüşmeye yönelik ilk adımların görülmeye başlandığı bir dönemdir denilebilir.[7]

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de din ve devlet işleri halifeye bağlı olarak verilmeye devam etmiştir. Selçuklularda medreseleşme artmış ve bu yolla çeşitli din hizmetlerini sunacak kişiler yetiştirilmeye başlamıştır.

Osmanlılarda ise din hizmetleri İlmîye teşkilatının uhdesinde ve padişaha (halifeye) bağlı olarak yürütülmüştür. Osmanlılarda padişah din ve dünya işlerini elinde toplamış olup ilmiyenin başı olan Şeyhülislam adalet, eğitim-öğretim, fetva, ibadet ve dini hizmetlerini padişah adına yürütmekle görevlendirilmiştir.[8] Osmanlı devletinin gerileme sürecine girmesiyle birlikte Şeyhülislamlık makamının görev ve yetkilerinde daralma olmuş ve yargı, eğitim-öğretim ve vakıflarla ilgili birçok hizmet Adliye, Maarif ve Evkaf nezaretlerine verilmiştir. Böylece Fetva, medreselerin eğitim-öğretim işleri ve şeri mahkemeler Şeyhülislamlığın yetkisi içinde kalmıştır. Böylece Osmanlı devletinin son döneminde dini hizmetler Şeriyye ve Evkaf Vekaleti tarafından yürütülmüştür.[9]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dine yönelik laik ve seküler politikalar belirleyici olmuştur. Bu çerçevede ilk kuruluş zamanlarında Osmanlı devletinin dinî teşkilatı olan Şeriyye ve Evkaf Vekaleti korundu ve devamı sağlandı. Şeriat mahkemeleri de Adliye Nezareti'ne bağlandı. 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte din-devlet ilişkileri tamamıyla yeni bir hal aldı. Bu tarihte çıkarılan 429 nolu kanunla şu hususlar hükme bağlandı: "Madde 1: Türkiye Cumhuriyeti'nde muamelat-ı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı (kanunların yapılması ve uygulanması) TBMM ile onun teşkil ettiği Hükümete ait olup din-i mübin-i İslamın bundan maada itikadat (inanışlar) ve ibadeta (ibadetlere) dair bütün ahkâm ve mesalihin tedviri (yasa ve yönetmelikle işlerin yönetilmesi) ve müessesat-ı diniyenin (dinsel kurumların) idaresi için Cumhuriyetin makarrında (merkezinde) bir "Diyânet İşleri Reisliği" makamı tesis edilmiştir.

Madde 2: Şeriyye ve Evkaf Vekaleti mülğadır (kaldırılmıştır).

Madde 3: Diyanet İşleri Reisi, Başvekilin inhası (önermesi) üzerine Reiscumhur tarafından nasbolunur (atanır).

Madde 4: Diyanet İşleri Reisliği, Başvekalet (Başbakanlığa) merbuttur (bağlıdır). Diyanet İşleri Reisliği'nin bütçesi Başvekalet bütçesine mülhaktır (ekleniktir). Diyanet İşleri Reisliği teşkilatı hakkında bir nizamname tanzim edilecektir (düzenlenecektir).

Madde 5: Türkiye Cumhuriyeti memaliki (memleketleri)dahilinde bilcümle (tüm) cevami (camiler)ve mesacid-i (mescitler) şerifenin, tekaya ve zevayanın (tekke ve zaviyelerin) idaresine, imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyumların ve sair müstahdeminin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisliği memurdur.

Madde 6: Müftülerin mercii (başvuracakları makam) Diyanet İşleri Reisliği'dir.

Madde 7: Evkaf umuru (vakıf işleri), sonradan milletin hakiki menafine (çıkarlarına) muvafık bir bir şekilde halledilmek üzere bir müdüriyeti umumiye halinde şimdilik Başvekalete tevdi edilmiştir.[10] Kanunda geçen “Diyanet İşleri Reisliği teşkilatı hakkında bir nizamname tanzim edilecektir (düzenlenecektir).” İfadesi Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat kanunu Diyanet’in kuruluşundan tam onbir yıl sonra 14 Haziran 1935 tarihinde çıkarıldı. Başkanlığın resmi konumu 1961 Anayasasında da korunmuş ve Diyanet İşleri Başkanlığı genel idare içinde anayasal bir kurum statüsüne sokulmuştur. 1982 Anayasasında da 24. Madde ile din ve vicdan hürriyetine yer verilmiş 136. Madde ile “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.” Şeklinde konumunu korumuştur.[11]

Türkiye Cumhuriyeti devleti 1924’te kabul edilen ilk anayasasında “Devletin dini İslam’dır” ibaresine yer verirken 1928’de bu cümle anayasadan çıkarılmış ve 1937’de ise aynı kanun maddesine Türkiye devletinin laik olduğu ibaresi eklenmiştir. Yukarıda bahsedilen tarihi arka planı ve yasal konumuyla Diyanet, Türkiye’de varlığı, konumu, yetkisi, devletle, İslam’la ve laiklikle ilişkisi, yaptıkları, yapmadıkları, personeli ve bütçesi gibi pek çok yönüyle en çok tartışılan kurumların başında gelmektedir. Bu tartışmanın kaynağı devletin kendisini laik olarak tanımlaması ve Diyanet’in devlete bağlı bir kurum statüsünde olmasıdır.

Kendisini laik, sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlayan bir ülkede devlete bağlı bir dini kuruluşa dair tartışmalara girmeden önce birkaç hususu önemle belirtmekte fayda vardır: Bunlardan birincisi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte yaşadığı küçülmedir. Bilindiği gibi Osmanlı döneminde din, eğitim, vakıf ve adalet hizmetlerini yürüten Şeyhülislamlık makamı padişah ve sadrazamdan sonra en yetkili makamdır. 1920-1924 arasında bu görevi (görev ve yetkileri sınırlandırılmasına rağmen) Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti yürütmüştür. Buna rağmen bu vekâlet dini hizmetler, yayınlar, medrese ve vakıflar konusunda yetkilidir. Diyanet İşleri Başkanlığı’na geçişle birlikte bu yetkilerin çoğu alınmıştır. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet protokolündeki yeri Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük seviyesine indirilmiştir.[12] Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığı’nın siyasi müdahalelere açık bir konumda olmasının temel nedenlerinden biri olarak göze çarpmaktadır.

İkinci husus ise kuruluş aşamasında din eğitimi ve öğretiminin Diyanet’e değil Millî Eğitim Bakanlığı’na devredilmiş olmasıdır. Bu durum din hizmetleriyle sorumlu bir kurumun bu hizmetinin niteliğini etkilediği gibi beraberinde pek çok sorunları da gündeme getirmektedir.

Üçüncü ve son husus ise yine kuruluş aşamasında din hizmetlerinin finans kaynağı konumunda olan vakıfların bu kuruma verilmeyip ayrı bir genel müdürlüğün yetkisine verilmesidir. Bu nokta din hizmetlerinin siyasi otoriteye maddi bağımlılığı noktasında olduğu kadar laik devlet olmanın gerekleri açısından da pek çok tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte devlet laik ve seküler politikalar üretmiş ve bunları kararlılıkla uygulamış, toplumu laik, seküler ve batılı (çağdaş) bir şekle sokmaya çalışmıştır. Bununla birlikte devletin din politikalarının dini yok etmek yerine onu devletten ayırmak, siyasi, kültürel ve toplumsal alanlardaki etkinliğine son vermek ve İslam’ı inanç ve ibadet boyutuna indirgemek olduğu yorumları yapılmıştır.[13] Laik ve batıcı politikalara rağmen devletin kendi otoritesini sağlamak için dini işlevsel bir birime indirmediği de söylenebilir. Nitekim askeri alanlarda ve eğitimlerde şehadet ve gaza ruhu, eğitim sisteminde devlete itaat, vatandaşlık şuuru, vergi vermenin ve askerliğin kutsallığı gibi vurgular etkin biçimde kullanılmıştır.[14]

Türkiye’de diyanetle ilgili yapılan tartışmaların bir diğer yönü ise bu tartışmalara katılanların laikliğe bakışlarındaki farklılıklardır. Laikliği dinsizlik olarak gören marjinal grupla Diyanet’in varlığını toplumu dindarlaştıran bir tehdit olarak görmekte ve kaldırılmasını dillendirmektedir. Laikliğin dinsizlik olmadığını ve dinlere karşı eşit mesafede olması, dinlerin inanç ve ibadetlerine müdahale etmemesi gerektiğini savunanlar[15] Diyanet’in özerk olması gerektiğini öne sürerken; laikliği din ve devletin ayrılması olarak görenler de devletle diyanet arasındaki resmi bağın ortadan kaldırılması ve din hizmetlerinin sivil bir yapıya dönüştürülmesini istemektedirler.

Türkiye’de Diyanet’in devlete bağlı olmasının laiklik prensibine aykırı olduğunu savunanlara göre esas sorun devlet dini fikrinin korunması ve devam ettirilmesidir. Devletin resmi din görüşü diyanet bünyesinde sürdürülmüş ve bu din “inanç ve ibadetle” sınırlandırılmıştır. Bir yandan laikliği benimseyen diğer yandan da dini kontrol altında tutan bir yaklaşım laiklik değil Bizantinizm olarak adlandırılabilir.[16]

Laik bir devlette ona bağlı diyanet gibi kurumun olup olmayacağına dair tartışmalar cumhuriyetin kuruluşundan beri devam etmektedir. Laik bir devlet yapısı içinde Diyanet’in bulunabileceğini savunanlardan anayasa hukukçusu ve 1961 Anayasası hazırlayıcılarından Tarık Zafer Tunaya’ya göre din devletin kontrolü dışında kalmaz. Zira din devlet kontrolü dışında kalarak örgütlenirse siyasi bir güç haline gelebilir ve teokrazi tehlikesi ortaya çıkabilir. Bu nedenle Diyanet’in devlet kontrolü altında olması laik devlet yapısıyla çelişmez.[17] Diyanet’in laik devlet yapısıyla çelişmeyeceğini savunanların öne sürdüğü argümanların başında yukarıda geçen “teokrazi” korkusu ve “Türkiye’ye özgü şartlar” dır. Bu endişeler zaman zaman artmakta ve anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kendi görev alanı içindeki faaliyetlerine bile bu gözle bakılabilmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı’nın resmi olarak yürüttüğü Kutlu Doğum Etkinlikleri ve bu çerçevede İl Müftülüklerinin düzenlediği programlar laik devlete karşı irticai faaliyet olarak görülmüş ve 26 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından dile getirilmiştir.[18]

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Türkiye’ye özgü şartların bir ürünü olduğu ve bu nedenle laik devlet yapısına zıt olmadığına ilişkin olumlu yönden bakan görüşler de ortaya atılmıştır. Buna göre laiklik din ve vicdan hürriyetini garanti altına alan, tüm dinlere eşit mesafede yaklaşan bir sistemdir. Ayrıca laiklik dinsizlik anlamına gelmediği gibi din hürriyetinin gerçek anlamda gerçekleştiği bir sistemdir.[19]

Laik bir devlette Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bulunmasının hukuka ve anayasaya aykırı olduğu yönünde açılan davalara Anayasa Mahkemesi’nin verdiği kararlar da ilginç hususlar göze çarpmaktadır. Yüksek mahkemenin kararında çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda dini devlet denetiminde yürütülmesine vurgu yapılmakta ve din işlerinde çalışacak kimselerin yetenekli olarak yetiştirilmesi yoluyla dinî taassubun önlenmesinin önemine atıfta bulunmaktadır. Mahkeme kararında dinin toplum için manevî bir disiplin olduğu ve bu nedenle toplumun dinî ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için din işleri görececek kişilere ihtiyaç duyulduğunu belirtilmektedir. Söz konusu kararda devletin her içtimaî müessesede olduğu gibi, içtimaî bir müessese olan toplumun dinî gereksinmelerine yardım etmesinin Anayasada yer alan ve nitelikleri açıklanan lâiklik esaslarına aykırı bir yanı bulunmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi Diyanet İşleri Bakanlığı’nın Anayasada yer almasının laikliğe aykırı olduğu düşünmemektedir.[20]

Laik bir devlet yapısı içinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bulunmasına ilişkin öne çıkan görüşleri şu dört başlık altında sınıflandırabiliriz:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalıdır; çünkü laikliğe aykırıdır.
2. Diyanet İşleri Başkanlığı özelleştirilmelidir.
3. Diyanet İşleri Başkanlığı özerkleştirilmelidir.
4. Diyanet İşleri Başkanlığı bu haliyle devam etmelidir.[21]

1) Diyanet İşleri Başkanlığı Kaldırılmalıdır.

Laik bir devlet içinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yer almasına karşı çıkarak onun kaldırılmasını isteyenleri dinin aleyhinde olanlar, dinin lehinde olanlar ve bazı aleviler diye sıralayabiliriz. Her üç kesim de bu kurumun kaldırılmasını öne sürerken farklı argümanlardan yola çıkmaktadırlar. Bunlardan dinin aleyhinde olanlar Diyanet’in varlığından çok dine karşı olumsuz yaklaşım sergilemekte ve Diyanet’i toplumu dindarlaştırıcı bir araç olarak görmekte ve karşı çıkmaktadır. Diyanet’in kaldırılmasını isteyen ve dine olumlu bakanlar ise devlet tarafından atanan ve maaşını devletten atanan bir din görevlileri teşkilatının dini hakikatleri söyleyemeyeceklerini iddia ederek devletin diyanet kanalıyla kendilerine tek tip laik bir din anlayışını empoze etmeyi amaçladığını düşünmektedirler. Diyanet’in kaldırılmasını savunan Alevilerin bir kısmını yukarıda sayılan her iki görüşün içinde mütalaa etmekle beraber Alevilik refleksinden hareketle bu kurumun Sünni din

anlayışını empoze etmeye çalıştığı ve Alevileri Sünnileştirmeye çalıştığı, Alevileri temsil etmediğini savunan aleviler de bulunmaktadır.

Diyanet'in kaldırılmasına yönelik görüşlere karşı çıkanlar daha çok bu kurumun kaldırılması ile kargaşa olacağı, dinî fanatizmin ortaya çıkacağı ve dinin bir bölünme aracı olacağı endişeleri dile getirmektedirler.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı özelleştirilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinin sivilleştirilmesini savunan bu görüş sahiplerine göre AB ülkelerinde olduğu gibi toplumdaki dini grup ve topluluklara özgürlük yolu açılmalı ve devlet din hizmetlerinden elini çekmelidir. Daha çok liberal, sol ve İslamcı aydınların savunduğu bu görüşe göre sivil ve çoğulcu bir toplumda devlet din alanına karışmaz din de devlet yönetimine müdahale etmez. Bu görüş çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Nitekim Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığınca hazırlanan rapora göre Diyanet'in devletten ayrılmasının halkta huzursuzluk yaratacağı ve Diyanet'i kaldırmanın halk tarafından dinsizlik olarak algılanabileceği belirtilmiştir. Aynı raporda din öğretimini özelleştirmenin yanlış ve boş inançlara imkan vereceği endişesi de dile getirilmiştir.[22] Diyanet'in kaldırılarak din hizmetlerinin cemaatlere bırakılması görüşüne katılmayan ve bu durumun kargaşaya yol açacağını savunan Mehmet Şevket Eyyi ve Fethullah Gülen gibi şahsiyetlerin yanı sıra akademisyen İsmail Kara da bu görüşün hukuki yönden zemini olmayan bir teklif olduğunu ifade etmektedir. Zira Kara'ya göre "cemaat" sorunlu bir kavram olup Yahudi ve Hristiyan azınlıkların dışında hukuki olarak tanınan bir Müslüman cemaat tanımı yoktur.[23]

3) Diyanet İşleri Başkanlığı Özerkleştirilmelidir

Diyanetle ilgili tartışmalar içinde en çok dillendirilen görüş Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerkleştirilmesidir. Bu görüş sahipleri ne Diyanet'in bugünkü konumundan ne de kaldırılmasından memnun değildir. Onlara göre her iki yaklaşım da beraberinde bazı sorunları getirecektir. Bu konuyla ilgili sunulan teklif ise çoğunlukla Diyanet'in de TRT, YÖK gibi özerk hale getirilmesi, yasal dayanağının güçlendirilmesi ve siyasi müdahalelerden uzak ve şeffaf bir konuma getirilmesidir. Nitekim Ali Fuat Başgil de Diyanet'in laik devlet içindeki konumunu sorgulamış ve şu önerileri sunmuştur:

A- Diyanet İşleri Başkanlığı'na özerklik verilmeli,

B-Devletin elinde bulunan vakıflar ve gelirleri Diyanet'in yetkisine sunulmalı,

C-Yüksek bir İslam ilimler enstitüsü kurularak personel ihtiyacı karşılanmalı.[24]

1950 yılından itibaren Diyanet'in özerkliği konusu gündeme getirilmiş ancak farklı görüşlere sahip siyasi iktidarların hiç biri bu görüşleri uygulamaya geçirmemiştir. 1950 yılında Ordu milletvekili Fevzi Boztepe, TBMM Başkanlığına verdiği bir soru önergesinde laikliğin sınırlarının iyice belirlenmesine işaret ettikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığının tamamen özerk olması, Diyanet İşleri ile devlet arasında sadece mali ilişkilerin bulunması lüzumuna dikkat çekmiştir.

O zamanki Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki de Diyanet'in özerkliğini ve vakıfların Diyanet'e bağlanmasını istemiştir. 1951 yılında Diyanet bütçesi görüşülürken, mecliste aynı görüşler dile getirilmiş ve vakıfların Diyanet'e bağlanması gündeme getirilmiştir. Ancak o tarihten beri bu konuda olumlu bir adım atılmamış veya atılmak istenmemiş ve aynı yapı günümüze kadar devam ettirilmiştir.[25] Yakın tarihte bu ihtiyaca binaen hazırlanarak TBMM'ye sevk edilen yasa tasarısının bu beklentileri giderip gideremeyeceğini ise zaman gösterecektir.

4) Diyanet İşleri Başkanlığı Bu Haliyle Kalmalıdır.

Bu görüş sahiplerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı ülke genelinde teşkilatlanmış ve yurt içine ve yurt dışına hizmet götüren bir kurum olmuştur. Bu nedenle eksikleri giderilerek mevcut durumu korunmalıdır. Aynı fikri savunan farklı kimselere göre ise Diyanet'in mevcut durumunun devam ettirilmesi devletin bekası ve güvenliği açısından gereklidir. Zira din, devletin kontrolü dışına bırakılırsa o zaman dinî gruplaşma, irtica ve taassup gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle dini kontrol altında tutmak için Diyanet mevcut haliyle kalmalıdır.[26]

SONUÇ:

Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demektir. Bu kavramın Hristiyanlık ve Avrupa tarihinde yaşanan toplumsal süreçlerle yakından ilişkisi vardır. Avrupa toplumlarının sosyal, siyasi ve dinî şartları içinde ortaya çıkan ve gelişen laikliğin başka bir toplumsal zemine ithal edilmesi beraberinde birtakım sorunları getireceği muhakkaktır. Bu nedendir ki Cumhuriyetin ilanından beri laikliğin “Türkiye’ye özgü şartlar” nedeniyle farklı uygulamaları görülmektedir. Bu uygulamalar kimi zaman dinî hak ve özgürlükleri yok etmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum göstermektedir ki Türkiye’de laiklik konusunda yaşanan kavram kargaşası ortaya konan politik tercihleri de etkilemekte ve din-devlet ilişkisi toplumda sürekli sorunlu bir alan haline gelmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri din-devlet ilişkilerinde sağlıklı bir yolun bulunamaması bu sorunlu oluşun devam ettiğini göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet idaresi içindeki konumu da bu tartışmaların başında gelmektedir. Nitekim AB ülkeleri içinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın konumunda olup laik olan ülke yok gibidir. Bu durum laikliğin dinin devlete, devletin de dine karışmayacağı ilkesinden kaynaklanıyor. Oysa bilindiği üzere Diyanet Türkiye’de herhangi bir genel müdürlük gibi statüye sahip olan, sorumlu bakanın (Cumhurbaşkanı veya Başbakan değil) siyasi-politik müdahalesine son derece açık olan, hutbe ve vaazlarına kadar devletin resmi din görüşünün dillendirildiği bir kurum görüntüsü vermektedir. Bu durum hem Diyanet’in kurumsal itibarını zayıflatmakta ve kuruma olan güveni azaltmakta hem de din görevlilerinin toplumsal itibarlarına gölge düşürmektedir. En önemlisi sürekli tartışılan bir kurum olarak aşınmakta ve onun üzerinden din gibi kutsal bir değer sürekli tartışma konusu yapılarak yıpratılmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bazı kesimlerin bilinçaltında yatan “geriye dönme/irtica ve İslam’ın güçlenerek kamusal hayatta etkili olabileceği” endişesi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yıllardır kadük teşkilat yasası (ya da yarasızlığı) nedeniyle devlete bağımlı halde tutulmasını ve özerkleştirmesinden kaçılmasını izah eder niteliktedir. Oysa korku ve endişeler yerine toplumda bulunan tüm dinî renklere kapısını açan, onlara güven telkin eden ve saygı duyulan bir dinî teşkilatı oluşturmak toplumsal barış ve birlikteliğin sağlanmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Toplumda empati, hoşgörü ve çoğulcu anlayışın yaygınlaşması ve hakim olması sivil toplum anlayışının şartlarındandır. Bu durum ise çok kısa sürede gerçekleşecek bir toplumsal davranış değildir. Aksine yaşanarak, tecrübe edilerek ulaşılan bir süreçtir. Bu nedenle toplumun tüm kesimlerine hitap edecek bir Diyanet İşleri Başkanlığı’nın oluşturulması gerekir. Ancak bundan önce yapılması gereken öncelikli mesele Türkiye’deki hak ve özgürlükleri evrensel standartlara çıkarmak ve sivil, çoğulcu bir toplumun kapısını aralamaktır. Hak ve özgürlüklerin olmadığı bir ülkede Diyanet’in özerkleşmesi, kaldırılması veya cemaatlere bırakılması sorunları çözmeyeceği gibi daha büyük çıkmazlara neden olabilecektir. Bu nedenle farklı dinî yorumlara inanan Müslümanlara da hitap eden bir Diyanet’in yanı sıra Alevi, Süryani, Yahudi ve Hristiyan gibi tüm dini grupların din hak ve özgürlüklerini sağlamak temel hedef olmalıdır.

Temel amaç ülkedeki tüm özgürlükleri bu ülkenin tüm vatandaşları için evrensel standartlara çıkarmak olursa Diyanet’in özerkliği de sivilleşmesi de tartışılabilir. Bu genel çerçeveyi tartışmadan sadece Diyanet’e odaklanmak büyük bir yaranın küçücük bir bölgesine pansuman yapmaya benzer. Bundan dolayıdır ki öncelik hak ve özgürlükleri herkes için çoğaltmak olmalıdır. Daha sonra Türk toplum yapısı ve tarihsel tecrübesi dikkate alınarak devletten bağımsız ve kendi ekonomik finansmanına sahip bir dini teşkilat kurulmalıdır.

[1] Mümtaz’er Türköne, Siyaset, s.524.

[2] Ünver Günay, Harun Güngör, A. Vehbi Ecer; Laiklik, Din ve Türkiye, S.12.

[3] Mustafa Aydın, İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı, s. 213; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, 2/837.

[4] M. Abid Cabiri, İslam’da Siyasal Akıl, S. 97.

[5] TDV İslam Ansiklopedisi, 17/539.

[6] Ziyauddin Rayyıs, İslam’da Siyasi Düşünce Tarihi, s.63.

[7] Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, s.184.

- [8] Hasan Yavuzer, Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği), Doktora Tezi, s.33-45.
- [9] TDV İslam Ansiklopedisi, 9/455.
- [10] Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlık, s. 57.
- [11] İştâ B. Tarhanlı, Müslüman Toplum, "laik" Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, s.29-37.
- [12] İsmail Kara, Din İle Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı, s.37. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:18, Yıl:2000.
- [13] Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 408.
- [14] Yasin Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, s. 175.
- [15] Ali Fuat Başgil, Din ve Laiklik, s.11.
- [16] Ali Bulaç, İslam ve Fanatizm, s.117 ve devamı.
- [17] Ruşen Çakır-İrfan Bozan; Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün Mü? S. 107.
- [18]
http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html
- [19] Ünver Günay, Harun Güngör, A. Vehbi Ecer; age, s. 141 ve devamı.
- [20] Ruşen Çakır-İrfan Bozan; age. S.107.
- [21] Hasan Yavuzer, age. S.299.
- [22] İştâ B. Tarhanlı, age. S.170.
- [23] Ruşen Çakır-İrfan Bozan; age. S.112.
- [24] Ali Fuat Başgil, age. S. 219.
- [25] Hasan Yavuzer, age. S.304.
- [26] Hasan Yavuzer, age. S.307.